

UNIVERZITNÁ KNIŽNICA UMB UROBILA ĎALŠIE KROKY PRI NAPŔŔNANÍ PRINCÍPOV OPEN ACCESS

Mgr. Michaela Mikušková

V prvej polovici minulého roka univerzitná knižnica začala pracovať na dvoch nových projektoch, ktoré UMB posunú o krôčik bližšie pri napŕŕnaní princípov otvoreného publikovania a otvorenej vedy.

Inštitucionálny repozitár UMB

O vybudovaní inštitucionálneho repozitára sme v univerzitnej knižnici uvažovali už dlhší čas. Repozitáre s otvoreným prístupom sa považujú za významný medzník v šírení znalostí a výsledkov vedeckovýskumnej práce univerzít a výskumných pracovísk. V zahraničí sa už stali neoddeliteľnou súčasťou vedeckej infraštruktúry. Príklady netreba hľadať ďaleko, stačí sa pozrieť do našich susedských krajín. *Directory of Open Access Repositories* (OpenDOAR) registruje 25 repozitárov v Českej republike, 43 v Maďarsku a v Rakúsku, 103 na Ukrajine a 119 v Poľsku [1]. V posledných rokoch sa v registri začali objavovať aj prvé lastovičky zo Slovenska.

Pri budovaní repozitára je veľmi dôležité, aby si predstavitelia vedenia univerzity a fakúlt uvedomili potrebu uplatňovať princípy otvoreného prístupu a otvorenej vedy v praxi. Odporúčanie na vytvorenie novej pracovnej pozície správcu repozitára bolo schválené na Knižničnej rade UMB v máji 2019. Do konca roka 2019 zapracovala univerzitná knižnica toto odporúčanie do organizačnej štruktúry a od januára 2020 sa stali práce na inštalácii vhodného softvéru na infraštruktúre univerzity jednou z jej hlavných úloh.

Pre repozitáre existuje niekoľko open source riešení, ktoré je možné implementovať. Univerzitná knižnica v minulosti testovala softvér **DSpace**, ktorý pôvodne vznikol ako spoločná práca vývojárov Massachusetts Institute of Technology a HP Laboratories. Projekt v súčasnosti rozvíja spoločnosť LYRISIS [2]. Vzhľadom na širokú medzinárodnú základňu používateľov tohto technologického riešenia, ktorá sa podieľa na jeho ďalšom vývoji a dostupnosti rozsiahlej podpornej dokumentácie, sme sa opäť priklonili k tomuto softvéru. Bezprostredne po inštalácii základnej verzie DSpace sa upravovali nastavenia, implementovalo sa prihlasovanie zamestnancov prostredníctvom univerzitného LDAP-u, vytvárala sa vnútorná štruktúra komunit a zdrojov, nastavovali sa stránky zobrazenia jednotlivých dokumentov.

Pre správne fungovanie softvéru bol potrebný aj preklad niektorých prezentačných častí softvéru do slovenského jazyka.

Inštitucionálny repozitár bez obsahu nemá opodstatnenie. V minulom roku sa na UMB zvýšil záujem o vydávanie publikácií online formou. Ich vydávanie však nebolo dostatočne koordinované a vydané publikácie často neobsahovali základné náležitosti, ktoré by mali mať dokumenty publikované v online priestore. Univerzitná knižnica preto iniciovala aktualizáciu smernice, ktorá upravuje edičnú činnosť na univerzite a upresnenie podmienok vydávania online publikácií. Návrh bol prednesený na Edičnej rade UMB a 14. decembra 2020 schválený vedením univerzity ako *Smernica č. 6/2020 Zásady edičnej činnosti Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*. V článku 15 upravuje aj pridelovanie Digital Object Identifier (DOI) a verejnej licencie (§ 76 autorského zákona č. 185/2015) pre online publikácie a ich uverejňovanie v univerzitnom repozitári.

V roku 2021 nás v súvislosti s rozvojom repozitára čaká niekoľko významných úloh, medzi nimi implementácia altmetriky na sledovanie čítanosti a odozvy článkov, prepojenie repozitára s knižnično-informačným systémom knižnice s cieľom preberať metadáta a i. Pre nastavenie pravidiel správy repozitára, oprávnení a postupov naplňovania repozitára je nevyhnutné vypracovať metodiku, resp. smernicu. Tej by malo predchádzať vypracovanie politiky otvoreného prístupu k výsledkom vedy a výskumu na UMB. Jej prijatím by sa univerzita mohla zaradiť medzi pilotné univerzity, ktoré implementujú ciele *Akčného plánu iniciatívy pre otvorené vládnutie na roky 2020 – 2021* [3, str. 14-15].

Inštitucionálny repozitár UMB je v skúšobnej prevádzke dostupný na adrese <https://repo.umb.sk>.

Platforma na publikovanie časopisov

Keď sa univerzitná knižnica stala koordinátorom na pridelovanie Digital Object Identifier (DOI) na univerzite, začala poskytovať poradenstvo v oblasti vydávania časopisov s otvoreným prístupom, ktoré s pridelovaním DOI úzko súvisí. Väčšina časopisov vydávaných na UMB, ktorých obsah je bezplatne dostupný online, je zverejňovaná na stránkach fakúlt, resp. katedier v nevyhovujúcej štruktúre. Pravidlá na pridelovanie DOI vyžadujú, aby každý článok v časopise mal vlastnú stránku s odpoveďou, na ktorú tento identifikátor smeruje. Práve záujem o pridelovanie DOI bol hybnou silou zmien, ktoré súviseli s formálnou úpravou viacerých univerzitných časopisov. Proces vydávania však naďalej komplikovala skutočnosť, že redakcie na publikovanie nevyužívajú špecializovaný softvér, ale obsah zverejňujú zapisovaním údajov do komplikovanej štruktúry webových stránok. Univerzitná knižnica už dlhšie registruje potrebu implementovať softvérové riešenie,

ktoré okrem prezentačnej vrstvy časopisu umožňuje realizovať celý redakčný proces. Tieto platformy si vyžadujú pravidelnú správu a ich údržba nie je v silách samotnej redakčnej rady časopisu.

Na publikovanie online časopisov existuje niekoľko softvérových riešení. Univerzitná knižnica sa rozhodla pre inštaláciu open source softvéru **Open Journal System od Public Knowledge Project** [4]. Softvér ponúka flexibilný a konfigurovateľný redakčný systém zahŕňajúci všetky fázy vydavateľského procesu, od nahlásenia článku autorom, cez recenzný proces a schvaľovanie článkov na publikovanie, až po generovanie obsahu na webovej stránke. Počas každej fázy tohto procesu automaticky odosiela e-maily autorom, recenzentom a editorom časopisu. Softvér je kompatibilný s vedeckými službami CrossRef (agentúra na pridelovanie DOI), ORCID a DOAJ a umožňuje inštaláciu ďalších riešení prostredníctvom plug-inov. Tým, že integruje predplatiteľský modul s možnosťou oneskoreného otvoreného prístupu, ponúka možnosti aj pre časopisy, ktorých obsah je dostupný za poplatok, resp. v rámci predplatného.

Prvý časopis bol na tejto platforme zverejnený v septembri minulého roka. Išlo o prvé číslo aktuálneho ročníka časopisu Univerzitnej knižnice UMB Bibliotheca Universitatis, na ktorom sa celý proces redakčného systému testoval. Informácia o implementácii platformy na publikovanie časopisov oslovila ďalšie dve redakcie, ktoré ju aktuálne testujú. Systém je otvorený aj pre ostatných vydavateľov časopisov na UMB.

Pracovníci univerzitnej knižnice sa venovali tiež prekladu rozhrania systému do slovenského jazyka, ktorý plánujú implementovať v tomto kalendárnom roku. Platforma na publikovanie časopisov je dostupná na adrese <https://ojs.umb.sk>.

Uvedenými dvomi krokmi v oblasti otvoreného prístupu splnila univerzitná knižnica dva vytýčené ciele z koncepcie na roky 2019 – 2025. Veríme, že oba systémy pomôžu zviditeľniť vedeckovýskumnú prácu tvorivých zamestnancov univerzity nielen na Slovensku, ale aj vo svete.

Použitá zdroje:

[1] OpenDOAR [online]. Jisc, ©2005 [cit. 2021-01-12]. Dostupné na:

https://v2.sherpa.ac.uk/view/repository_by_country/

[2] DSpace [online]. Lyrisis, ©2021 [cit. 2021-01-12]. Dostupné na:

<https://duraspace.org/dspace/>

[3] Akčný plán Iniciatívy pre otvorené vládnutie v Slovenskej republike na roky 2020 – 2021

[online]. Bratislava: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, 2019 [cit. 2021-01-12]. Dostupné na:

https://www.min.vk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/otvorene_vladnutie/akcne_plany/akcny_plan_ogp_2020_2021/AP%20OGP%202020%20-%202021_material.pdf

[4] Open Journal System. Public Knowledge Project [online]. [Burnaby]: Simon Fraser University

Library, ©2014 [cit. 2021-01-12]. Dostupné na: <https://pkp.sfu.ca/ojs/>